

# **АДЛЮСТРАВАННЕ КОЛЬКАСЦІ ГРАБЯЖОЎ У БЕЛАРУСКА-ЛІТОЎСКІХ ГУБЕРНЯХ ЗА 1815–1854 ГГ. У АФІЦЫЙНЫХ ЗВЕСТКАХ МІНІСТЭРСТВА ЎНУТРАНЫХ СПРАЎ РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫІ**

***Н. В. Анофранка***

*Інстытут гісторыі НАН Беларусі, вул. Акадэмічная, 1, 220072, г. Мінск, Беларусь,  
[anofranka.n@gmail.com](mailto:anofranka.n@gmail.com)*

Дадзены матэрыял прадстаўляе сабой агляд звестак Міністэрства ўнутраных спраў Расійскай імперыі за 1815–1854 гг., якія датычыліся грабязоў і разбойных нападаў у беларуска-літоўскіх губернях. Прадстаўлены кароткія разважанні з боку Міністэрства аб знешніх і ўнутраных прычынах гэтай сацыяльна-небяспечнай з’явы.

**Ключавыя словы:** Расійская імперыя; беларуска-літоўскія губерні; Міністэрства ўнутраных спраў; праваахоўныя органы; грабязы, разбойныя напады, разбойніцкія банды.

# **ОТРАЖЕНИЕ КОЛИЧЕСТВА ГРАБЕЖЕЙ В БЕЛОРУССКО-ЛИТОВСКИХ ГУБЕРНИЯХ ЗА 1815–1854 ГГ. В ОФИЦИАЛЬНЫХ СВЕДЕНИЯХ МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ**

***Н. В. Анофренко***

*Інстытут історыі НАН Беларусі, ул. Акадэмічная, 1, 220072, г. Мінск, Беларусь, [anofranka.n@gmail.com](mailto:anofranka.n@gmail.com)*

Данный материал представляет собой обзор сведений Министерства внутренних дел Российской империи за 1815–1854 гг., которые касались грабежей и разбойных нападений в белорусско-литовских губерниях. Представлены короткие рассуждения со стороны Министерства о внешних и внутренних причинах этого социально-опасного явления.

**Ключевые слова:** Российская империя; белорусско-литовские губернии; министерство внутренних дел; правоохранительные органы; грабежи; разбойные нападения; разбойничьи банды.

# **REFLECTION OF NUMBER OF ROBBERIES IN THE BELARUSIAN-LITHUANIAN PROVINCES IN 1815–1854 IN OFFICIAL DOCUMENTATION OF MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE RUSSIAN EMPIRE**

***N. Anofranka***

*Institute of History of the National Academy of Sciences of Belarus, Akademicheskaya str., 1, 220072, Minsk, Belarus, [anofranka.n@gmail.com](mailto:anofranka.n@gmail.com)*

This material is a review of the information of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Empire for 1815–1854, which related to robberies in the Belarusian-Lithuanian provinces. A short reasoning from the Ministry on the external and internal causes of this socially dangerous phenomenon is presented.

**Key words:** Russian Empire; Belarusian-Lithuanian provinces; the Ministry of the Interior; law enforcement agencies; robberies; robber bands.

Стварэнне і дзейнасць банд і шаек, якія займаліся рабаваннямі маёнткаў, корчмаў, паштовых станцый, рабілі напады на конных і пешых на дарогах, для беларуска-літоўскіх зямель не было з'явай новай. Аднак з уключэннем гэтых тэрыторый у склад Расійскай імперыі ў канцы XVIII ст. шайкі і банды пачалі папаўняцца за кошт шматлікіх збеглых прыгонных і дэзерціраў. Расійскі ўрад разумеў, якую пагрозу для грамадства і дзяржавы нясе гэта з'ява. Звесткі МУС за 1815–1854 гг. нельга лічыць поўнымі і дакладнымі. Напрыклад, у гэтых матэрыялах практычна адсутнічаюць дадзеныя аб разбоях па Гродзенскай губерні. Таксама гэтыя матэрыялы не ўтрымліваюць (акрамя апошняга года) ні колькасці выпадкаў грабязоў па губернях, ні колькасці шаек, якія дзейнічалі ў той ці іншай губерні. Гэтыя дадзеныя схематычна акрэсліваюць сітуацыю і паказваюць усведамленне Расійскім урадам разбояў і грабязоў як маштабнай сацыяльна небяспечнай з'явы. Акрамя гэтага кароткія матэрыялы МУС даюць магчымасць выявіць усплёскі рабаванняў у беларуска-літоўскіх губернях.

На думку чыноўнікаў Міністэрства ўнутраных спраў, складаная крымінагенная сітуацыя ў Расійскай імперыі ў 1815 г. была выклікана ўварваннем напалеонаўскай арміі ў 1812 г. З-за перамяшчэння вялікіх армій і ваенных дзеянняў з'явілася шмат дэзерціраў, збеглых прыгонных і іншых «праздношатаюцца». Як адзначалася, усе гэтыя людзі мелі патрэбу ў харчаванні, але з-за недахопу ўраджая становіліся разбойнікамі [1, 396–397]. Верагодна расійскі ўрад зрабіў пэўныя захады, бо ў 1816 г. сцвярджалася: «Меры, которые предпринимало Министерство полиции к пресечению разбоев в прошедшем (1815 г.) году не только увенчались полным успехом – совершенным искоренением разбойничьих шаек и скопищ, но послужили средством к восстановлению общественной безопасности и на будущее время: в этом году (1816 г.) находим два случая разбоя и один грабительства [...] Но бродяжничество и дезертирство не уменьшилось. Беглые в лесах Смоленской, Черниговской и Могилёвской губерний, состоявшие из солдат, рекрут и другого звания, нарушали сильно общественную безопасность этих мест, нападая в особенности на деревни и помещичьи имения и производя воровство и даже насилие. В Гродненской губернии в Кобринском повете появились преимущественно дезертиры» [1, с. 443].

Да 1820 г. афіцыйныя звесткі МУС пра дэзерціраў, валацужнікаў і разбойныя напады ў беларуска-літоўскіх губернях выглядалі наступным

чынам: у 1817 г. нязначныя рабаванні назіраліся ў Гродзенскай губерні [1, с. 511–512]; у 1819 г. валацужнікі і дэзерціры былі схоплены ў Мінскай і Віцебскай губернях, а таксама на мяжы Смаленскай, Віцебскай і Пскоўскай [1, 615]. Паводле МУС у гэты перыяд праблема збеглых і дэзерціраў не губляла сваёй вастрыні, хаця ваенны фактар і неўрадлівасць пачалі адыходзіць на другі план. У Міністэрстве наступным чынам апісвалі сітуацыю: «Дезертиры скитались из одного места в другое, составляли шайки и отваживались на разные насилия и нарушения общественного спокойствия. Удобность находить пристанище и самих обывателей была главной причиною зла [...], а простота нравов и родственные связи поселян с дезертирами, недостаток способов земской полиции к успешному действию в решении дел этого рода, недоумение губернских начальств по этому предмету, и, наконец, неполнота постановлений давали дезертирам возможность долгое время укрываться, а передержателям избегать наказания» [2, с. 34–35].

У 1821 г. разбоі былі зафіксаваны ў Віленскай і Ліфляндскай губернях [2, с. 127]. У 1822 г. адбываліся разбойныя напады ў Гродзенскай і Магілёўскай губернях [2, с. 228], а ў 1823 г. – у Віцебскай губерні [2, с. 272]. У 1824 і 1825 гг. разбойнікі дзейнічалі ў Віленскай губерні [2, с. 399, 442]. Аднак, у 1826 г. у Віленскай губерні, як адзначалася, «разбои и грабежи усилились до чрезвычайности». Прычыну гэтага МУС бачыў у гэтак званых «буркалах и пилиполах» (стараверах), якія былі запісаныя ў Рызе, Мітаве, Якобштадце, Дынабургу і іншых месцах Курляндскай, Ліфляндскай і Віцебскай губерняў. На месцы пражывання яны бралі законныя пашпарты, а потым пераходзілі ў Віленскую губерню, дзе збіраліся ў шайкі, займаліся рабаваннямі і забойствамі. Для барацьбы з гэтымі шайкамі была створана спецыяльная камісія [3, с. 83].

У 1825 г. погляд на праблему парушэння грамадскай бяспекі істотна эвалюцыянаваў. У звестках МУС за 1825 г. адзначалася: «Общественное спокойствие, порядок и безопасность нарушались у нас по причине внутреннего неурядства в разных слоях народонаселения, и по причине бедствий, постигших государство. Между тем беспорядки, имевшие в основном первую причину, скрывая своё начало в народе, не искоренялись мерами правительственными, а только унимались в данных случаях. История показывает, что: к первой причине принадлежит невежество народа, подымавшее его на разные возмутительные предприятия; некоторые сословные отношения, как крепостная зависимость. Ко второй причине: война и неурожай» [2, с. 593–594].

Значнае павелічэнне збеглых і дэзерціраў назіралася ў 1831 г. З гэтай прычыны расійскі ўрад за год прыняў 16 пастаноў. Таксама была заключана канвенцыя з Прусіяй аб выдачы збеглых прыгонных і дэзерціраў. Нягледзячы на гэтыя меры, назіралася павелічэнне ўцёкаў і ўхілення ад рэкруцкай павіннасці сярод яўрэйскага насельніцтва [3, с. 315]. Верагодна павялічэнне дэзерціраў было непасрэдна звязана з перамяшчэннем расійскіх войск для падаўлення паўстання ў Царстве польскім і ў беларуска-літоўскіх губернях у 1830–1831 гг. Так, у 1832 г., паводле МУС, «открылись побеги из войск», якія дыслакаваліся ў заходніх губернях. У сувязі з гэтым былі прынятыя новыя «меры к пресечению передержательства» дэзерціраў і паімцы збеглых салдат. Аднак нягледзячы на гэтыя захады, па дадзеных МУС, у Курляндскай і Віцебскай губернях з’явіліся разбойнікі, якія рабілі напады на праезджых, на дамы, спынялі пошты, а таксама здзяйснялі грабязь, «сопряженные иногда с убийствами» [3, с. 437]. Аказанае супрацьдзеянне з боку мясцовых гарадскіх і земскіх паліцый прынесла пэўны плён, бо ў паведамленні МУС за той жа 1832 г. адзначалася, што «шайки эти переловлены действиями местных начальств» [3, с. 437].

Перамога аказалася кароткачасовай. Ужо ў звестках за 1833 г. адзначалася, што грамадскі парадак і законы зноў шматразова парушаліся. Расійскія ўлады прычыну гэтага бачылі ў тым, што пры падтрымцы Парыжскага рэвалюцыйнага польскага камітэта ў Расійскую імперыю былі адпраўлены эмісары з даручэннямі зрабіць новыя беспарадкі ў заходніх губернях [3, с. 506]. Аднак прычына абвастрэння крымінагеннай абстаноўкі была не ў гэтым. У паведамленні МУС адзначалася, што «главные из них открыты, при самом появлении в России с их сообщниками» [3, с. 506]. У той жа час у Віцебскай і Мінскай губернях працягваліся разбоі і грабязь [3, с. 507].

У выніку ў 1833 г. для спынення валацужніцтва і ўкрывальніцтва «вредных людей», па прыкладзе літоўскіх губерняў (Віленская, Гродзенская, Мінская губерні), у беларускіх губернях (Віцебскай і Магілёўскай) было ўсталявана спецыяльнае часовае паліцэйскае ўпраўленне. Для гэтага былі прызначаны ў дапамогу грамадзянскім губернатарам акруговыя начальнікі з ваенных штаб-афіцэраў. Ім былі дадзены спецыяльныя інструкцыі, у якіх тлумачыліся правы і абавязкі, ступень улады над земскімі і гарадскімі паліцыямі, а таксама ступень падпарадкаванасці губернскаму начальству [3, с. 511].

Меры, прынятыя ў 1833 г. расійскім урадам і губернскай адміністрацыяй для паляпшэння крымінагеннай абстаноўкі ў беларуска-літоўскіх губернях, аказаліся недастатковыя. Як паведамлялася, у 1834 г. разбойнікі з'явіліся ў Мінскай губерні «в огромных шайках» [3, с. 602]. У выніку парушэнне грамадскай бяспекі набыло такія памеры, што мінскі грамадзянскі губернатар звярнуўся у МУС з просьбай дазволіць судзіць разбойнікаў ваенным судом. Пасля ўзгаднення з Камітэтам па справах заходніх губерняў 16 студзеня 1834 г. Мікалай I загадаў: «разрешить впредь до совершенного прекращения укоренившихся в Минской губернии разбоев и грабежей, распространить сию меру и на преступников, принадлежавших к разбойнической шайке, открытой в Минской губернии в мае минувшего года» [7].

Сітуацыя заставалася напружанай і ў 1835 г. МУС у Віленскай і Віцебскай губернях адзначала разам са шматлікімі разбоямі, грабязьмі і забойствамі [4, с. 123]. Аднак у 1836 г. абстаноўка ў беларуска-літоўскіх губернях змянілася. Паводле МУС толькі ў Мінскай губерні былі зафіксаваны нязначныя разбоі. Характарызуючы ўзровень злачыннасці за гэты год, у дакументах МУС адзначалася: «Вообще народная безопасность нарушалась гораздо меньше, чем в предшествующие годы» [4, с. 197]. У 1837 і 1838 гг. разбоі былі зафіксаваныя толькі ў Віцебскай губерні [4, с. 293–294, 381].

Чыноўнікі МУС адзначылі 1840 г., які выдаўся неўрадлівым, але нягледзячы на недахоп харчавання, грамадская бяспека і супакой парушаліся менш, чым у папярэдні год. Таксама адзначалася, што ў губернях «постигнутых неурожаем», у параўнанні з іншымі мясцовасцямі, разбой і грабязьмі не ўзмацніліся [4, с. 560]. Гэта назіранне дало падставы міністру унутраных спраў А. Р. Строганаву зрабіць наступнае заключэнне: «разбойничают и крадут не по нужде, а по случайным увлечениям невежества и разврата» [4, с. 560].

У беларуска-літоўскіх губернях у 1840–1841 гг. паводле дадзеных МУС грабязоў не было. Аднак у наступным 1842 г. іх дастаткова шмат было ў Віленскай губерні і Беластоцкай вобласці [4, с. 686–687], а ў 1843 г. назіраўся ўсплёск махлярства і крадзяжоў. Шайкі злодзеяў былі адкрыты ў Магілёўскай і Мінскай губернях. У той жа час у Віленскай, Магілёўскай і Ковенскай губернях здзейсніліся разбоі і грабязьмі [5, с. 58]. У 1844 г. у звітках МУС адзначалася, што «важнейшие» грабязьмі і разбоі адбываліся ў Ковенскай, Віцебскай, Мінскай, а таксама Магілёўскай губернях [5, с. 147–148]. У 1845 г. яны назіраліся ў Магілёўскай, Віцебскай і Віленскай

губернях [5, с. 248–249]. У 1846 г. грабязы і разбоі ўвогуле ў Расійскай імперыі характарызаваліся як сур’ёзныя. Асаблівы акцэнт быў зроблены на сітуацыі ў беларуска-літоўскіх губернях. Так, «более важные» грабязы былі ў Мінскай, Магілёўскай, Віленскай губернях і ў Рэжыцкім павеце Віцебскай губерні. У Ковенскай, Мінскай і Смаленскай губернях збіраліся шайкі ад 10 да 20 чалавек [5, с. 299].

Не стаў выключэннем 1847 год, грабежы і разбоі працягваліся ў Віленскай, Магілёўскай і Віцебскай губернях [5, с. 356]. Пералік губерняў суправаджаўся каментаром: «Хищники в некоторых губерниях являлись многочисленными вооруженными шайками [...] в Витебской из 30 [человек] под предводительством двух дворян; две [шайки] в Ковенской из 10 человек. [...] Причины укоренения этого зла в пограничных губерниях заключались по мнению Министерства в их положении, в нравах и характере разноплеменного их населения, большею частью не чисто русского, по восточной границе на эти преступления имело влияние соседство с Сибирью и ордами Средней Азии, по западной – приманка и привычка к контрабанде, главнейшее гнездо грабителей находилось в Ковенской и соседних губерниях» [5, с. 357].

У 1848 г. МУС па імперыі адзначыла шматлікія выпадкі парушэння «общественного порядка, спокойствия и безопасности» [5, с. 425], у тым ліку грабязы і разбоі ў Віцебскай і Мінскай губернях [5, с. 439–440]. У наступным 1849 г. колькасць выпадкаў парушэння грамадскага парадку па імперыі знізілася [5, с. 496]. Аднак у Ковенскай і Віленскай губернях грабязы і разбоі працягваліся.

Асаблівую ўвагу прыцягнулі разбоі ў 1849 г. у Ковенскай губерні. Напады рабіліся ўзброенымі шайкамі па 10–20 чалавек, якія нават удзень урываліся ў дамы памешчыкаў, заможных сялян і ў корчмы. Разбойнікі адбіралі грошы і розныя рэчы, наносілі пабоі і стралялі з ружжаў. Праваахоўнікам удалося высветліць прычыну такіх дзёрзкіх нападаў. У справаздачы МУС гаварылася: «Корень этому злу было разбойничье гнездо, образовавшееся за границей, в смежных пределах Пруссии, при развившихся там общих неурядицах, откуда по мере укрепления порядка и усиления надзора негодяи, состоявшие частью из перебежчиков с нашей стороны и даже по слухам предводительствует атаманом из наших литвинов, начали врываться в наши пределы. Где имея родственников и знакомство, нашли возможность производить свои злодеяния и укрываться от деятельности преследования со стороны местного губернского начальства» [5, с. 500].

У 1850 г. у пералік патрапілі толькі грабязы і разбоі, якія мелі месца ў Мінскай губерні [5, с. 549]. А ў 1851 г. былі зафіксаваны дзёрзкія напады ў Віленскай і Магілёўскай губернях. Там узброеныя разбойнікі нападалі на дамы памешчыкаў і сялян, грабілі і катавалі гаспадароў. Яны рабілі напады недалёка ад гарадоў, а таксама прабіраліся ў гарады, нападалі на пошты. Па звестках МУС паўсюль памеры шаек былі значныя ад 10 да 50 чалавек [5, с. 615].

У звестках МУС за наступныя 3 гады (1851–1853 гг.) беларуска-літоўскія губерні не фігуруюць. У 1854 г. па Расійскай імперыі ўсяго было зафіксавана дванаццаць узброеных нападаў на жылыя дамы, пры гэтым сем з іх у Ковенскай [6, с. 151–152].

Такім чынам, першая хваля разбойніцкіх нападаў і рабаванняў у беларуска-літоўскіх губернях была звязана з вайной 1812 г., замежным паходам рускай арміі і пасляваенным эканамічна-гаспадарчым разбурэннем і неўрадлівымі гадамі. У гэтых абставінах з’явілася вялізная колькасць дэзерціраў і збеглых прыгонных сялян, якія выбіралі грабязы як спосаб выжывання. Другі ўсплёск грабязоў у беларуска-літоўскіх губернях прыпаў на 1833–1835 гг. У некаторай ступені ён мог быць звязаны з перамяшчэннем і пастоем рускай арміі і, адпаведна, павелічэннем колькасці дэзерціраў падчас падаўлення паўстання 1830–1831 гг. у Царстве Польскім і ў беларуска-літоўскіх губернях. Таксама мела месца спроба чыноўнікаў МУС патлумачыць павялічэнне разбойніцкіх нападаў засылкай у беларуска-літоўскія губерні польскіх эмісараў. Трэцяя хваля прыпадала на 1844–1849 гг. Яна характарызавалася дзёрзкасцю ўзброеных нападаў, а таксама шматлікасцю банд. МУС прычынай гэтага ўздыму лічыла ўзброеныя разбойніцкія банды, якія фарміраваліся ў суседняй краіне (на тэрыторыі Прусіі), перасякалі мяжу, здзяйснялі разбойныя напады і вярталіся назал.

Тое, што датычыцца пошуку ўнутраных прычын складанай крымінагеннай сітуацыі, ён адлюстравваўся ў сціслых каментарых МУС. На працягу 1815–1854 гг. погляды на гэтую праблему істотна змяняліся. Калі ў пасляваенныя гады прычыну шматлікіх разбояў бачылі ў гаспадарчым заняпадзе і неўрадлівасці, то напрыканцы праўлення Аляксандра I на першы план выходзяць недахопы прыгоніцтва, а таксама нізкі жыццёвы, адукацыйны і культурны ўзровень насельніцтва. Аднак у 30-х гг. XIX ст. вытокі такой сацыяльна-небяспечнай з’явы як разбойныя напады пачалі бачыць у самім народзе, ягоным характары і традыцыях.

### Бібліографічныя спасылкі

1. Варадинов Н. В. История Министерства внутренних дел . СПб : «Тип. М-ва вн. дел», 1858–1862. Ч. 2. Кн. 1.
2. Варадинов Н. В. История Министерства внутренних дел . СПб : «Тип. М-ва вн. дел», 1858–1862. Ч. 2. Кн. 2.
3. Варадинов Н. В. История Министерства внутренних дел . СПб : «Тип. М-ва вн. дел», 1858–1862. Ч. 3. Кн. 1.
4. Варадинов Н. В. История Министерства внутренних дел . СПб : «Тип. М-ва вн. дел», 1858–1862. Ч. 3. Кн. 2.
5. Варадинов Н. В. История Министерства внутренних дел . СПб : «Тип. М-ва вн. дел», 1858–1862. Ч. 3. Кн. 3.
6. Варадинов Н. В. История Министерства внутренних дел . СПб : «Тип. М-ва вн. дел», 1858–1862. Ч. 3. Кн. 4.
7. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2-е. – СПб.: Тип. 2-го Отд-ния Собств. его императ. величества канцелярии, 1835. Т. 9. Ч. 1. С. 55. № 6731.